

4-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ. СОТ ӨНДІРІСІ, 1-БӨЛІМ (2)

Талап қойғанға дейін
дәлелдемелерді ашу

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Сот өндірісі, 1-бөлім (2)

Дәріс: Талап қойғанға дейін дәлелдемелерді ашу

Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

1. Дәлелдемелерді ашу туралы жалпы ережелер
2. Талап қойғанға дейін дәлелдемелерді ашуды бағалау, сондай-ақ Тараптар болып табылмайтын тұлғалардың дәлелдемелерді ашуы
3. Талап қойғанға дейінгі хаттамалар
4. Талап арыз берілгенге дейін дәлелдемелерді ашу туралы сот бұйрықтары
5. Тараптар болып табылмайтын тұлғалардың дәлелдемелерді ашуы
6. Ағылшын азаматтық процесіндегі тану институты

1. ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДІ АШУ ТУРАЛЫ ЖАЛПЫ ЕРЕЖЕЛЕР

Ағылшын азаматтық іс жүргізу үшін сот отырысына дейін, атап айтқанда істі қарауға дайындау сатысында – дәлелдемелерді ашу рәсімі жүзеге асырылуға тиіс екендігі тән.

Бұл дәріс 2 мәселені көздейді:

- құжаттық нысанда дәлелдемелерді ашу жүйесі;
- тараптардың тиісті құжаттарды, заң консультациясы туралы ақпаратты және іс жүргізу артықшылықтарын ашу міндетінен негізгі артықшылықты « ерекшеліктер.

Дәлелдемелерді ашудың «негізгі функциялары»:

- ақпаратқа қол жеткізу теңдігіне ие болу;
- дауларды шешуді жеделдету;
- «сот тұзақтарын» болдырмау (тарап соңғы отырыста ақпаратты кенеттен ашуға тиісті түрде әрекет ете алмайтын жағдайлар);
- істі мәні бойынша шешу үшін фактілерді нақты айқындауға сотқа жәрдемдесу.

Ағылшын іс-жүргізу заңнамасы дауға қатысушыларды өздерінің бастапқы құжаттарында қандай ақпарат көздерін пайдалануға ниетті екенін көрсетуге мәжбүрлемейді, мысалы, талап арызда дәлелдер туралы ғана айтуға болады. Процестің әрбір субъектісі кез келген басқа субъектіден (талапкер жауапкерден және керісінше, жауапкер жауапкерден, үшінші тұлға талапкерден) ашуды талап етуге құқылы. Дәлелдемелерді ашудың нақты әдістері азаматтық сот ісін жүргізу ережелерінің әр түрлі бөліктерінде жазылған.

Дәлелдемелерді ашудың негізгі әдістері:

- тараптардан сұрау;
- құжаттармен және заттай дәлелдемелермен танысу;
- жекелеген адамдардың физикалық немесе ақыл-ой, жай-күйін зерттеу;
- тану (мойындау) туралы талап.

Ағылшын құқығындағы дәлелдемелердің негізгі түрлері:

- куәлардың айғақтары;
- жазбаша дәлелдемелер;
- заттай дәлелдемелер.

Куәлардың айғақтары (бірыңғай іс жүргізу ережелері бойынша зерттеледі):

- тараптардың түсініктемелері;
- үшінші тұлғалардың түсініктемелері;
- сарапшылардың қорытындысы.

2. Талап қойғанға дейін дәлелдемелерді ашуды бағалау, сондай-ақ тараптар болып табылмайтын тұлғалардың дәлелдемелерді ашуы

Талап қойғанға дейін ақпаратты ашу дауды реттеуге ықпал етуі және даулы тараптар елеулі мәселелерге шоғырланатын кезеңді ауыстыру арқылы сот шығындарын төмендетуі мүмкін. Американдық құқық/УНИДРУА институтының «трансұлттық азаматтық процесс қағидалары» әлеуетті тараптар (процеске қатысушылар) мен соттың тиісті «ақпаратқа қол жеткізуін» белгілейді. Алайда, әдетте үш кедергі бар:

- «деректерді іздеу» мәселесі, яғни мүлдем алыпсатарлық талап қою мақсаты үшін дәлелдемелер

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Сот өндірісі, 1-бөлім (2)

Дәріс: Талап қойғанға дейін дәлелдемелерді ашу

Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

беру туралы өтініш берушінің «ерікті» сұраулары;

- тараптар болып табылмайтын тұлғалардың құпиялыққа және құпияны сақтауға қатысты ақылға қонымды күтулері (олардың жеке ақпаратына қатысты да, өзге тұлғалардың алдындағы құпиялылық жөніндегі міндеттерді орындау үшін де);
- талап қойғанға дейін ақпаратты ашу туралы сот қабылдайтын бұйрықтардың дауларды шешуге арналған шығыстарды ұлғайтуы мүмкіндігінің қаупі болып табылады.

3. Талап қойғанға дейінгі хаттамалар

1998 АСДЖ (азаматтық сот ісін жүргізу ережелері) «талап қоюға дейінгі хаттамалар» жүйесін ұсынды, оларды әлеуетті тараптарға және олардың өкілдеріне талқылау басталғанға дейін орындауға тиіс «міндеттемелер» деп жазады. «Талап қоюға дейінгі хаттамалар «екі тарапта сақталатын» елеулі «құжаттарды сотқа дейінгі ашуды қоса алғанда, әлеуетті Тараптар арасында тиімді ақпарат алмасуға бағытталған. Мұндай ашу материалдар алдағы талқылау мақсаттары үшін ғана пайдаланылатынын көздейтін шектелуге жатады. 2010 жылдың соңында талап арыз берілгенге дейін 11 арнайы хаттама болды.

Талап қойғанға дейінгі арнайы хаттамалар:

1. Құрылыс және жобалау туралы даулар
2. Жала жабу
3. Денсаулыққа зиян келтіру туралы талаптар
4. Медициналық даулар
5. Кәсіби ұқыпсыздық
6. Сот бақылауы
7. Аурулар туралы талаптар
8. Үйлердің авариялық жағдайы туралы талаптар
9. Тұрғын үй-жайларға қатысты ипотека бойынша берешек негізінде иелену туралы талаптар
10. Жалдау ақысы бойынша берешек негізінде иелену туралы талап
11. ЖКО-да жеке тұлғаның болмашы зиян келтіргені туралы талаптар.

Сондай – ақ талап қоюға дейін орындалуы тиіс бірқатар талаптар бар: олар «Нұсқаулық: талап қоюға дейінгі әрекеттер» деп аталатын басылымда көрсетілген.

Талап қойғанға дейінгі хаттамалардың үш жалпы қағидаты:

- дауларды реттеуге ұмтылу;
- ақпарат алмасуды ынталандыру;
- шамадан тыс шығындар мен шараларды болдырмау.

4. Талап арыз берілгенге дейін дәлелдемелерді ашу туралы сот бұйрықтары

Азаматтық сот ісін жүргізу ережелерінің 31.16-бабы әлеуетті жауапкерлердің кез келген түріне қатысты талап қойғанға дейін құжаттық (жазбаша) дәлелдемелерді ашу туралы бұйрықты қабылдауға соттың жалпы өкілеттігінен тұрады. Азаматтық сот ісін жүргізу ережелерінің 31.16(3) - тармағы: «Сот бұйрықты осы тармаққа сәйкес көзделген жағдайларда ғана қабылдауға құқылы:

- жауапкер келесі істі қараудың тарапы бола алады;
- өтініш беруші сондай-ақ аталған талқылауда тарап бола алады;
- талқылау басталғанға дейін ашу: алдағы талқылаудың әділдігі; талқылаусыз дауды шешуге жәрдемдесу; немесе шығындарды азайту үшін тиімді.

5. Тараптар болып табылмайтын тұлғалардың дәлелдемелерді ашуы

Тараптар болып табылмайтын дәлелдемелер тек «куәгерлер» ретінде, яғни талқылауға байланысты сот бұйрығын беру арқылы «мәжбүрлеу» болуы мүмкін. Бұл «куә ретінде қатысу ережесі». Алайда 19 ғасырда әділеттілік құқығы «куә ретінде қатысу ережесін» алып тастауды көздеді, қазір «Норвич Фармакал бұйрығы» ретінде белгілі. Егер бұл адам шын мәнінде «тартылған» болса (белсенді немесе пассивті, бірақ бақылаушы ретінде ғана емес), болжалды Азаматтық құқық бұзушылыққа кінәлі немесе кінәсіз болса,

құжаттық немесе құжаттық емес ақпаратты ашуға тұлғаны тарту бұл сот өкілеттігі.

Әдетте басты талқылаудың алдында қабылданатын» Норвич Фармакал» бұйрығы мынаған жатуы мүмкін:

1. Құқық бұзушының жеке басы;
2. Өтініш берушінің азаматтық құқық бұзушылықтан, мысалы, жала жабудан зардап шегетіні туралы мәселе;
3. Әлеуетті жауапкердің активтерінің орны, сипаты мен құны;
4. Өтініш берушіге әділетсіз немесе өзінің міндетін орындамайтын қызметкерді оның ұйымында анықтауға және мұндай қызметкерге тәртіптік шаралар қолдануға рұқсат беру арқылы жүзеге асырылады.

Бұдан басқа, талқылау басталғаннан кейін соттың АСІЖ 31.17 бойынша істің кез келген санатында тарап болып табылмайтын адамға қатысты жазбаша дәлелдемелерді ашу туралы бұйрық қабылдауға заңды өкілеттігі бар. Егер талап етілетін құжат «ең алдымен» процесте пайдалы болса, бұл құқық қолданылады; «ең алдымен» бұл құжатты өтініш беруші үшін пайдалы болатын қарапайым «құбылмалы мүмкіндік» қарағанда маңызды. Егер дәлелдемелердің ашылу қажеттілігін бағалауға жеткілікті ақпарат болмаса, сот бұйрықты қабылдамайды.

Бұл кезеңде тараптардың куәгерлерімен қол қойылған, куәгерлік айғақтардың жазбаша мазмұндамалары (witness statement) бар құжаттармен алмасу үлкен маңызға ие.

Жазбаша көрсеткіштері бар құжатқа қойылатын талаптар:

- бірінші адамның атынан құрастырылуы;
- хронологиялық тәртіптің сақталуы;
- ақпарат көзінің көрсетілуі.

Куәнің айғақтары:

- қысқаша мазмұндамадағы айғақтар;
- толық мазмұндамадағы айғақтар;
- аффидевит.

Істі сот талқылауына дайындау сатысында куәлардың жазбаша көрсеткіштерімен байланысты тағы бір құжат көрініс табуы мүмкін. Бұл куәнің мәлімдемелерінің қысқаша мазмұны (witness summaries).

Толық жазбаша айғақтарға қарағанда, мұндай құжат өзге жағдайларда толық құжатқа енгізілуі мүмкін белгілі айғақтарды немесе ауызша жауап алу кезінде куәге тарап қоюға ниеттенген сұрақтарды қамтиды.

Куәгердің айғақтарының тағы бір нысаны бар. Бұл — ант ету арқылы берілетін жазбаша айғақтар, яғни аффидевит (affidavit evidence). Сот өз бастамасы бойынша немесе тараптың өтініші бойынша аффидевитке рұқсат бере алады.

АСЕ 32-бөлігінде тиісті практикалық нұсқауда аффидевит нысаны, оны ресімдеу тәртібі, оны куәландыра алатын тұлғалардың тізбесі көзделген. Аффидевит сотқа келуге және жеке жауап бере алмайтын куәлардан немесе процеске қатысушылардан қажетті ақпаратты алуға және тыңдауға жеткізуге мүмкіндік береді.

Аффидевит (лат. *affido* - «ант ету арқылы куәландырамын») — Англия мен АҚШ құқығындағы куә болып табылатын тұлғаның сотқа келуі (жетуі) мүмкін болмаған (әлде қиын болған) жағдайда, оның ант ету арқылы берілетін және нотариуспен әлде өзге де уәкіл етілген тұлғамен куәландырылатын жазбаша айғағы не арызы.

Бұл құжат тиісті сот органына тапсырылады. Құжатта куәнің нақты мәліметтері, оның аты-жөні мен тұрғылықты жері көрсетіледі. Содан кейін куәнің айғақтары мәлімденеді және бұл жерде ешқандай қосымша баға берілмеуі тиіс, қорытынды не түйін жасалмауы керек. Мұндай бағалау, қорытынды не түйін бір ғана жағдайда көрсетілуі мүмкін: егер куә істің нақты жағдайы жөнінде ештеңе айта алмаса. Мәлімет берген куә хаттамаға өз қолтаңбасын қояды, одан кейін хаттама уәкіл етілген соттың лауазымды тұлғасына беріледі. Бұл лауазымды тұлға аффидевиттің жасалған жағдайын көрсетеді (яғни, қашан, қай жерде, қай кезде және кімнің көзінше анттың берілгені жөнінде) және осы тұлғаның көзінше куә ант береді. Аффидевит теңіз құқығына қатысты сот өндірісінде жиі қолданылады, ал ант болса, әдетте, консулдың көзінше беріледі.

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Сот өндірісі, 1-бөлім (2)

Дәріс: Талап қойғанға дейін дәлелдемелерді ашу

Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

Аффидевитті ресімдеу

Соңында «jurat» ерекше бөлігі бар (аффидевит беретін барлық адамдардың қолдары және айғақтарды растауға құқығы бар уәкілетті адамның қолы болады).

Айғақтарды растау құқығы келесі тұлғаларға берілген:

- ант беру жөніндегі комиссар
- тәжірибеші солиситор
- жергілікті судья
- округ судьясы.

Қазақстандық құқықтағы «аффидевит» аналогы, ол:

- дәлелдемелерді қамтамасыз ету институты;
- сот тапсырмасы.

Құжатты ашпағаны үшін Санкциялар қарастырылған. Тарап одан әрі ол ашпаған немесе оған қатысты соттан қарауға рұқсат алмаған құжатқа сілтеме жасай алмайды (АСЕ б. 31.21), бұдан басқа кінәліге дәлелдемелерді ашпауға осының салдарынан туындаған кез келген шығыстар тарабына жүктелуі мүмкін. АСЕ-де қарастырылған тағы бір дәлелдеу құралы-сарапшының қорытындысы. АСЕ 35.3-бабына сәйкес сарапшының міндеті қорытынды берілетін мәселелер бойынша сотқа көмек болып табылады. Бұл міндет сарапшы нұсқаулықты алған және оның жұмысын төлейтін адамның алдындағы кез келген басқа міндеттен асып түседі.

Ешқандай тарап сот рұқсатынсыз сарапшыны шақыра алмайды немесе дәлелдеме ретінде сараптама қорытындысын ұсына алмайды. Өтініште арнайы білім саласы көрсетілуі тиіс.

Сараптамалық айғақтарға жол беруді шектеу: 1) сарапшының біліктілігі; 2) тартылатын сарапшылардың санын шектеу.

XIV ғасырда пайда болған ағылшын дәлелдік құқығының негізгі ережелерінің бірі туралы ақпаратты бастапқы дерек көзінен емес, ақпарат жинауға тыйым салу туралы ұмытуға болмайды (rule against hearsay).

Осы ереженің негізгі формуласының бастапқы элементтері:

Сот өндірісінде қауесетті қолдануға болмайды, яғни: белгісіз ақпарат көзі;

1. Куәлар немесе құжаттарды құрастырушылар басқа адамдардан алған ақпаратты осы ақпарат айтылған фактілерді растау үшін пайдалануға болмайды;
2. Құжаттар авторларынан немесе мәтіннің астында қойылған қолдарынан жауап алу үшін сотқа шақыру қажет.

Басқаша айтқанда, негізінен, тек бастапқы көздер дәлелдік күшке ие болуы мүмкін.

6. Ағылшын азаматтық процесіндегі тану институты

Ағылшын азаматтық процесінде тану істі дайындау сатысында да, сот отырысында да жасалуы мүмкін. Бірінші жағдайда ол жазбаша (жарыспалы қағазда немесе хатта), ал екінші жағдайда - ауызша болады, тарап екінші тараптың жалпы да, ішінара да талаптарының дұрыстығын мойындай алады.

Тану мысалдары:

- алдын ала белгіленген ақша сомасын өндіріп алу туралы талаптың толық немесе бір бөлігі
- жауапкер талапты қанағаттандыру үшін соманы болжаған кезде, алдын ала белгіленген ақша сомасын не белгісіз ақша сомасын өндіріп алу туралы талапты толық төлеу міндетін тану.

Осындай тану талапкердің пайдасына шешім шығаруға әкеледі.

Тарап өзі сілтеме жасайтын фактілерді немесе фактілердің бір бөлігін тану талабымен екінші тарапқа сот талқылауы басталғанға дейін үш аптадан кешіктірмей хабарлама бере алады.

Тараптың оған қарсы ұсынылған тұжырымдарды даулаудан бас тартуы ресми мойындауды, яғни даулы фактіні даусызға айналдыруды білдіреді. Бұл даулы фактіні сот зерттеу саласынан шығаруға және екінші тарапты тиісті дәлелдемелерді ұсыну міндетінен босатуға әкеп соғады.

Процестен тыс тарап жасаған тану Англияда заңда көзделген дәлелдеу құралдарымен белгілеу қажет болатын және істің мүдделі қатысушылары теріске шығара алатын дәлелдеме факт болып саналады. Оны, мысалы, куәгерлік айғақтармен немесе жазбаша дәлелдемелермен орнатуға болады.

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Сот өндірісі, 1-бөлім (2)

Дәріс: Талап қойғанға дейін дәлелдемелерді ашу

Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

Пайдаланылған және ұсынылатын әдебиеттер

1. Эндрюс Н. Система гражданского процесса Англии: судебное разбирательство, медиация и арбитраж / пер. с англ.; под ред. Р.М. Ходькина; Кембриджский ун-т. – М.: Инфотропик Медиа, 2012. – 544 с.
2. Кудрявцева Е.В. Гражданское судопроизводство Англии. - М.: Издательский дом «Городец», 2008.
3. Кудрявцева Е.В. Современная реформа английского гражданского процесса: диссертация ... д.ю.н.: 12.00.15. – М., 2008. - 346 с.